

Partizanske bolnišnice na Štajerskem

(Nadaljevanje.)

Težke razmere partizanske sanitete na Kozjanskem na začetku 1944

Do prihoda XIV. divizije v začetku februarja 1944 na Kozjanskem ni bilo organizirane sanitetne službe. Ko pa je šla XIV. divizija čez Kozjansko, je imela ogromno ranjencev. Nekaj jih je vodila s seboj, nekaj pa jih je pustila pri Pišecah in v Zajselah. Blizu Pišec so takrat na hitro uredili za ranjence jamo, ki pa je bila zelo primitivna. Bilo je jasno, da ranjenci tod ne bodo mogli dolgo ostati. V Zajselah pa so uredili zasilno bivališče za ranjence v previsu proti Netopirju. Zakrili so ga z vejevjem, toda bilo je zelo preprosto in brez ležišč.

Ko je prišel marca 1944 na Kozjansko dr. Adolf Drolc, poslan iz IV. operative cone, da organizira tod saniteto, je našel v obeh zasilnih bolnišnicah okrog 30 ranjencev. Tako je videl, da je položaj v takih luknjah za ranjence nemogoč. V Kozjanskem odredu, ki je imel takrat 3 bataljone, so bile samo priložnostne bolničarke brez kakih tečajev. Takrat so sicer premestili bolnišnico iz previsa bliže Zajsalam v podzemeljski bunker, toda ta je bil primitiven. V njem je našel dr. Drolc 20 do 25 ranjencev, med njimi tudi Američane, ki so jih Nemci sestrelili. To bolnišnico je vodil do tedaj železniški delavec Ivan, ki pa ni imel dosti pojma o saniteti, prav tako pa tudi ne njen komisar. Novi šef sanitete dr. Drolc na Kozjanskem je ugotovil naslednje:

1. Bolnišnica pri Zajselah ni poznala nikake konspiracije. Bolničarji so hodili brezskrbno tudi podnevi k bližnjemu kmetu Tinetu in prenašali podnevi hrano za bolnišnico, pa tudi za ranjence same in podobno.

2. Podzemeljski bunker je bil skrajno primitivno urejen, oprema je bila zasilna. O asepsi ni bilo govora, saj se je v bunkerju kuhalo, bilo je vse prašno, s stropa se je usipavalo, tod je bila spravljena hrana, tudi sveže meso in podobno.

3. Bohor sam je bil sicer kolikor toliko varen za čete, toda prav zaradi njih je postal tarča za pohode Nemcev. Največ so prihajale sovražne enote prav na Bohor.

4. V pozni spomladi so začeli naši vse bolj napadati postojanke severno od Bohorja in tako je junija 1944 padel tudi Jurklošter. Tako se je preneslo težišče borb na področje krajev Jurklošter, Planina in Dobje. Zato je tod bilo tudi največ ranjencev. Njihov prenos do bolnice v Zajselah bi bil nemogoč, saj bi jih morali spravljati prek Rudenika, kjer ni bilo pravih poti, potem pa čez glavno cesto Sevnica—Št. Vid, ki so jo stalno nadzirale švabske patrole. Tako je pri takem prenosu ranjencev grozila dvojna nevarnost: da bi v eni noči, namreč od 23. do

4. ure ne mogli prenesti ranjencev na tako daljavo, in pa da bi bil tak prenos silno ogrožen zaradi prehoda čez glavno cesto in zavoljo orožniške postaje v Zabukovju.

Gradnja novih bolnišnic

Zato je šef sanitete dr. Drolc pri štabu odreda izrazil željo, naj bi se bolnišnica iz Zajsela preselila v bližino Jurkloštra na konspirativno mesto, novo bolnišnico pa naj bi napravili ljudje, ki ne bi bili domačini s Kozjanskega, še najmanj pa tisti, ki so bili zaposleni v bolnišnicah že doslej, ker ti niso poznali več prave discipline. O stvari so takrat informirali IV. operativno cono in je šef conske sanitete dr. Pirc poslal na Kozjansko ekipo, ki jo je vodil ing. Tine Valentinčič. V tej skupini so bili ljudje iz Dolenjske.

— Bolnišnica R 7

Dr. Drolc je poiskal v Nemškem grabnu primeren prostor, ki je bil posebno konspirativen, ker v ta konec skoraj ni bilo nemških vojakov. Vrh tega je tod bil hudournik, po katerem so se lahko zabrisale sledi in je naokoli bil gost, temen gozd, pa tudi zato, ker je bilo mogoče od Jurkloštra do sem pripeljati ranjence v eni sami noči. Štirinajst dni je ekipa delala novo bolnišnico. Pomagali so ji tudi nekateri zanesljivi odredovci, med katerimi je bil stari Vidic. Julija 1944 so ranjence že lahko preselili iz Zajsela v novo bolnišnico, ki so jo zaradi konspiracije imenovali R 7. Število ranjencev pa se je neprestano večalo, kajti brigade XIV. divizije so pogosto prihajale na Kozjansko in puščale tod svoje ranjence. Zmogljivost R 7 je bila omejena na okoli 30 ljudi, pa se je tako pokazala potreba po novih bolnišnicah.



Povojni ostanki R 7 v Nemškem grabnu

— Bolnišnici R 8 in R 9

Zanji je dr. Drolc izbral prostor na Volušu, in sicer na tisti strani, ki je strma proti Jurkloštru — Marofu. Tod ni bilo nobene steze, saj je bil to popolnoma neobljuden konec Voluša. Zaradi strmine je bil težek dostop in torej ni bilo nevarnosti, da bi se od tod približal sovražnik. Tu so zgradili bolnišnico R 8, ki se je razlikovala od podzemne R 7 v tem, da je bila nadzemna. Ta bolnišnica je obse-

gala: veliko barako, ki je v sili lahko sprejela tudi do 50 varovancev; manjši prostor za prevezovanje in razne zdravniške posege; kuhinjo in skladišče materiala. Zaradi strmine je bilo treba opreti barake na kole.

Ko se je svobodno ozemlje širilo vse bolj in bolj, pa se je pokazalo, da sta bolnišnici R 7 in R 8 preveč oddaljeni od področja Planine, Zagorja, Kozjega in Podsrede. Zato so sklenili, da postavijo novo bolnišnico R 9 na Netopirju. Res so kmalu uredili v mladem, gostem smrekovem nasadu tri lične barake. Tu je bilo prostora za najmanj 40 ranjencev. Ta bolnišnica je bila namenjena predvsem ranjencem z Bohorja in iz predela Kozje—Podsreda.



Povojni ostanki bolnišnice RS na Volušu

Premična bolnišnica R 10

Ker pa je bilo število ranjencev vedno večje in so imeli mnogo rekonvalescentov, ki niso potrebovali popolne bolniške nege, vrh tega pa tudi niso bili sposobni niti za operativno niti za zaledno službo, je bilo zanje potreba urediti primerno zatočišče, da se razbremenijo bolnišnice R 7, R 8 in R 9. Tako je nastala potreba po premični bolnišnici, ki so jo najprej uredili v bajti na Zgornjem Volušu (malo dalje od Horjaka), nakar so jo kmalu premestili h kmetu Kravosu na Spodnji Voluš. V to premično bolnišnico R 10 so spravljali lahko gibljive ranjence oziroma tiste, ki so jih že izločili iz drugih bolnišnic. To bolnišnico so po potrebi lahko hitro premestili, vendar se je to do konca vojne zgodilo samo enkrat.

Oskrbovanje bolnišnic

Zdravila in drugi sanitetni material

Glede na veliko mrežo bolnišnic oziroma na število ranjencev tako v bolnišnicah kot v operativi je bilo treba vedno bolj misliti na oskrbo s sanitetnim materialom. Posebno važno je bilo zavarovanje zdravstvene službe s centralnim

skladiščem za zdravila — z lekarno. V njej naj bi bila zbrana vsa pomagala, kot obvezilni material in zdravila, ki v posameznih bolnišnicah trenutno sicer niso bila potrebna, a so morala biti pripravljena, če bi eno ali drugo bolnišnico odkrili ali če bi usahnili kanali, po katerih je prihajal sanitetni material. Zato je saniteta z lastnimi delavci, ki so bili zaposleni drugače v ekonomatu, na Jurkloštrski strani Voluša, na poti od jurkloštrske graščine proti Volušu, nekako 50 m visoko nad potjo v strmem bregu zgradila napol podzemeljski bunker, ki so ga z deskami tesno obdelali, da je bil tako zavarovan proti vlagi. V ta bunker — lekarno se je potem zbiral sanitetni material, ki je dotekal na Kozjansko po raznih kanalih z Dunaja, iz Zagreba, Brežic, Celja in od drugod. Zato se ga je nabralo kar precej, zlasti še, ker so po bolnišnicah z njim zelo varčevali. Ta lekarna je bila septembra 1944 po izjavi referentke za apotekarsko službo pri štabu IV. operativne cone ena najbogatejših na vsem Štajerskem. Ker so zgradili apoteko z lastnimi ljudmi, so vse graditelje zaposlili po bolnišnicah, tako da niso prišli v stik z drugim prebivalstvom. To je narekovala stroga konspiracija, potrebna zaradi zavarovanja številnih ranjencev.

Preskrbovanje s hrano in drugim materialom

Ker je bilo v vseh bolnišnicah z osebjem vred tudi nad 200 ljudi, je vprašanje preskrbe s hrano in z drugimi potrebščinami postajalo vsak dan bolj pereče. Takšen način oskrbovanja, kakršen je bil v Zajselah, se je izkazal seveda nemogoč. Tam so oskrbovali vse od danes do jutri, bili so brez zalog. Bolničarji so morali iskati hrano blizu in daleč, kar vse je samo povečevalo dekonspiracijo bolnišnice Zajsela.

Za nove bolnišnice je bila potrebna vse drugačna organizacija oskrbe. Zato so ustvarili osrednji ekonomat, ki je imel naslednje naloge:

1. v povezavi s terenskimi političnimi organizacijami in z bataljoni je preskrboval hrano za zalogo;

2. opravljal je razne usluge; v njem so delali mesarji, krojači, čevljarji in drugi obrtniki;

3. skrbel je dnevno za svežo hrano.

Za ekonomat so izbrali prostor na Zgornjem Volušu, ki je bil najprikladnejši zato, ker je bilo tam največ hiš in je tja bil mogoč prevoz večjih količin materiala. Prvotna zamisel, da bi bil osrednji ekonomat v Zalogu nad Jurkloštrom, se je pokazala neprimerna zato, ker je tam bila ena sama hiša — mlin in ker ni bilo na razpolago dovolj možnosti za čuvanje in predelavo hrane ter za obrtniške delavnice.

Ekonomat kozjanske sanitete je začel delati julija — avgusta 1944. Zaposlil je krojače, šivilje, čevljarje, peke, mesarje in pomožno osebje. Razumljivo je, da so morali iz objektivnih razlogov pri ekonomatu opustiti načelo stroge konspiracije. Vendar pa je bilo mesto izbrano tako, da je bila najbližja bolnišnica oddaljena od ekonomata skoraj eno uro, dovoz materiala iz okolice pa je bil mogoč v kar se da kratkem času.

Kozjanska saniteta je bila tesno povezana z odredom in z okrožnim odborom. To sodelovanje se je poznalo tudi pri oskrbovanju bolnišnic z materialom. Tako je veljalo načelo, da so bataljoni iz akcij, izvršenih po trgovinah, vse najnujnejše potrebščine oddali predvsem ekonomatu sanitete. Posebno 3. bataljon je bil v tej

aktivnosti najboljši. Ta je po dogovoru med okrožjem, štabom odreda in dr. Drolcem napravil v jeseni 1944 veliko akcijo, ko je iz mlina v Zagradcu vzel zalogo žita in moke. Ta material so potem spravili v ekonomatu in žito mleli po raznih mlinih, peki pa so vsak dan napravili po eno peko v veliki kmečki krušni peči.

Od okrožja je saniteta redno dobivala nakaznice za živino, da so mesarji potem lahko poskrbeli za goveda in svinje. Tako je imel ekonomat v zalogi poleg svežega tudi suho meso, salame in klobase itd. Nekoč je organiziral okrožni odbor akcijo med Kočevarji na Bizeljskem, od koder so prignali 20 glav živine, ki je delno tudi šla za bolnišnice. Ekonomat je skrbel še za kuhanje žganja, ki ga je imela vsaka bolnišnica dovolj za čiščenje ran, kajti čistega alkohola ni bilo. Na Bizeljskem pa so žganje kuhali za bolnišnice domačini in ga pošiljali v ekonomat po kurirjih. Značilno je tudi, da je okrožje ves predel, kjer so bile bolnišnice, rezerviralo za njihove potrebe. Na tem področju je živila, kot npr. maslo, jajca, mleko in podobno smel nabirati samo sanitetni ekonomat.

Vsaka bolnišnica je morala imeti zalogo suhe hrane za 14 dni. Hrano in druge potrebščine so prenašali nosači ranjencev. Hrano so namreč nosači iz ekonomata prenesli vsak večer na javko in jo odlagali na posebej določenih mestih, ker bi jo sicer pojedli. Na teh mestih so jo potem prevzemali bolničarji, ki so tam hkrati puščali naročilnice za zdravila in drugo ter odlagali čevlje, perilo itd. za popravilo oziroma za čiščenje.

Varnost bolnišnic ali stroga konspiracija

Prenašanje ranjencev

Konspiracija je bila za zavarovanje bolnišnic, to je ranjencev v njih, osnovna zahteva. Na Kozjanskem se namreč na gosto prepletajo ceste in poti, v Jurkloštru, na Marofu, na Planini in drugod so se občasno nastanile sovražne enote in hajke so bile usmerjene predvsem v gozdove. Zato še ni bilo dovolj samo, da je bila npr. R 7 pod zemljo in da je imela okna. Ne, tu je bilo urejeno tako, da so se dala okna dobro zamaskirati in da je bila možna ventilacija, nadalje, da je bil dostop po hudourniku, ki tudi poleti ni usahnil in se je sled tako zabrisala. Kljub takim zaščitnim ukrepom pa je vendarle bila možnost, da bi se hoja poleti in pozimi do bolnišnice poznala oziroma da bi nosači ranjencev bolnišnice dekonspirirali. Zato so pa zahtevo po najstrožji konspiraciji zadovoljili takole:

1. Za vsako bolnišnico so določili javke. To so bila dogovorjena in ne kdovekaj zakonspirirana mesta, do katerih so ranjence nosili četni nosači. To so opravili včasih, če so tako kazale razmere, tudi podnevi. Vsekakor pa so za to mesto vedeli vsaj komandanti bataljonov, ki so tja usmerjali nosače ranjencev. Te javke so bile v okoliščinah na Kozjanskem oddaljene vsa eno uro hoda od najbližje bolnišnice. Težili so za tem in je bil v tem smislu izdan tudi nalog, da se prenesejo ranjenci do javk vsaj do 11. ure ponoči.

2. Pri ranjencih je ostal na javki en sam zanesljiv četni bolničar. Ta je oddal ranjence tistim, ki so jih prišli iskat iz bolnišnice.

3. Ranjence so prenašali z javke v bolnišnico nosači. Teh je bilo v vsaki bolnišnici po štiri. To je bilo v glavnem osebje, ki so ga zaposlovali v bolnišnicah tudi z drugimi deli.

4. Smer transporta z javke je bila na začetku poti vedno nasprotna smeri, ki je vodila proti bolnišnici. V nadaljevanju je morala biti pot čimbolj cikcakasta, da so tako zabrisali orientacijo.

5. Ker je bilo med ranjenci dosti domačinov in je bila še kljub vsem varnostnim ukrepom nevarnost, da se v okolici znajdejo, zlasti ob mesečnih nočeh, so ranjencem pred prenosom z javke do bolnišnice z robcem zavezali oči.

6. Da bi zaradi teže transporta na poti morebitne sledi ne privedle sovražnika do bolnišnice, je nujno morala vsaka pot od javke do bolnišnice voditi nekaj časa po hudourniku.

Zaradi primerne oddaljenosti javke od bolnišnice je vedno uspelo opraviti transport pred zoro. Sicer se je dostikrat zgodilo, da so prišli nosači ranjencev na javko zaman, toda to je bil manjši riziko, kot pa če bi bila povezava med javko in bolnišnico urejena drugače. Pri vsaki bolnišnici je bil vsaj en zanesljiv in vesten tovariš, ki je imel nalogo, da je sproti zabrisal vsako stopinjo v bližini bolnišnice. Poleti je polagal listje v prvotno lego, pozimi pa je z rešetom sejal sneg na stopinje ter sploh skrbel, da je okolica bila na pogled nedotaknjena, da ni bilo nikjer ničesar, kar bi lahko zbudilo sum. V tem so bili nekateri izredni mojstri.

Obveščevalna služba

Ker podnevi ni bilo nikakih zvez prek javk z bolnišnicami in ker je bil včasih položaj takšen, da je bila glede na bližino sovražnika konspiracija še bolj zaostrena, je bila uvedena posebna obveščevalna služba za bolnišnice. Ta je bila povezana s splošno obveščevalno službo. Za vsako bolnišnico je bil določen po en obveščevalec, ki je vsako jutro še pred dnem zapustil bolnišnico. Ta je imel zvezo z obveščevalno službo na terenu ali pa je sam poiskal potrebne podatke od domačinov. Če ni bilo nič nevarnega, se je v mraku ali ponoči vrnil v bolnišnico. Če je grozila kakšna nevarnost, pa se je obveščevalec po najkonspirativnejši ali najkrajši poti vrnil takoj v bolnišnico, kjer so za zaščito ukrenili vse potrebno. Navodila za ukrepanje v primeru nevarnosti so bila za vsako bolnišnico napisana. Ta so narekovala, da je treba takoj prenehati s kuho, da se mora opravljati potreba v za to pripravljene posode in da je vsak korak iz bolnišnice strogo prepovedan. Zadnji je v takem primeru prišel v bolnišnico tisti, ki je popravljal sledi. Včasih je takšno stanje postrojene konspiracije trajalo tudi po več dni.

(Konec prihodnjič.)

ČE LJUBIŠ ŽIVLJENJE, NE ZAPRAVLJAJ ČASA, KAJTI ČAS JE SNOV, IZ KATERE SESTOJI ŽIVLJENJE.

Franklin